

SURİYE'DE BARIŞ NASIL İNŞA EDİLEBİLİR?

Muzaffer Ercan YILMAZ*

ÖZET

Bu makale, Suriye'de ateşkesin nasıl sağlanıp, ardından da kalıcı bir barışın nasıl inşa edilebileceğine ilişkin analitik bir tartışma sunmaktadır. Ülkedeki yönetim karşıtı isyanın kısa özeti ve nedenler bağlamında bir değerlendirmesi ile başlayan çalışma, disiplinler arası bir yaklaşım temelinde ülkede barışı inşa sürecinin basamak taşlarını irdelemektedir. Bu bağlamda özellikle yapılması gereken yasal düzenlemeler ile ekonomik ve sosyal yapının revize edilmesi gereğine dikkat çeken çalışma, üçüncü parti kapasitesine duyulan ihtiyaçtan ötürü, bu süreçte uluslararası toplumun da değişik cephelerden Suriye halkına destek vermesi zorunluluğuna işaret etmektedir.

Anahtar Kelimeler: Suriye, Suriye İsyanı, Suriye İç Savaşı, Suriye Krizi, Barışın İnşası, Çatışma Çözümü.

ABSTRACT

HOW CAN PEACE BE ESTABLISHED IN SYRIA?

This article provides an analytical discussion on how to reach a cease-fire and then build a durable peace in Syria. Starting with a brief history and background conditions of the rebellion, the study focuses on the steps of the peace building process, based on a multi-disciplinary approach. In this respect, the study particularly calls for the need for legal, as well as economic and social reconstruction in the country, also stressing the need of the help of the international community in the process of peace building due to the institutional weaknesses of the parties in conflict.

Keywords: Syria, Syrian Rebellion, Syrian Civil War, Syrian Crisis, Peace Building, Conflict Resolution.

1. Giriş

Arap Baharı kapsamında en uzun süreli bir iç savaşa sürüklenen ülke şüphesiz Suriye olmuştur. Suriye'nin güneyinde Mart 2011'de başlayan yönetim karşıtı olaylar üç yıldır şiddetlenerek devam etmiş, binlerce insan yaşamını yitirmiş, yine binlercesi mülteci konumuna sürüklenmiştir. Bugün geldiğimiz noktada ise ne Esad yönetimi bazı reform vaatlerinin ötesinde geri çekilme sinyalleri vermekte, ne de muhalifler bunu zorla yaptırabilme kapasitesine sahip bulunmaktadırlar.

* Prof. Dr., Balıkesir Üniversitesi, Uluslararası İlişkiler Bölümü (muzaffer_ercan@yahoo.com)
YDÜ Sosyal Bilimler Dergisi, C. VII, No. 2, (Ekim 2014)

Suriye'deki çatışmalar hem komşularıyla “sıfır sorun” politikası hedeflerken kendisini Esad'ın gitmesi bağlamında çatışmaya taraf bulan, hem de büyük çaplı bir mülteci akımı ve sınır ötesine taşınan çatışmalarla problem yaşamaya başlayan Türkiye'yi de yakından ilgilendirmektedir. Bu makale, herkesin merak ettiği, “acaba Suriye’de barış inşa edilebilir mi, edilebilirse bunun yolu nedir?”, sorusuna odaklanmaktadır. Suriye'deki isyanın kısa bir özeti ve nedenler bağlamında değerlendirmesi ile başlayan çalışmada, bu sorunun mercek altına alınması ve sorunun çözüm sürecine nasıl yönlendirilebileceğinin tartışılması amaçlanmıştır.

2. İsyân Öncesi Suriye

Birinci Dünya Savaşı öncesi bir Osmanlı toprağı olan Suriye (o zamanlar Suriye adı ile anılmasa da), Osmanlı İmparatorluğu'nun savaşı kaybetmesi sonucu önce Fransız işgaline uğramış, ardından da 1920 yılından itibaren Fransız manda yönetimi altına girmiştir. Fransızlar Suriye'yi tam bir “böl ve yönet” (*divide and rule*) politikasına dayanarak yönetmişlerdir. Bu çerçevede önce Suriye'nin tarihsel bir parçası olan Lübnan 1 Eylül 1920'de bağımsız bir devlet haline getirilmiştir. Hemen ardından da Şam ve Halep merkezli devletler kurulmuştur. Bu iki devlet 1922'de birleştirilerek Suriye Federasyonu'nu oluşturmuşlar, 1925 yılında da Suriye devleti adını almışlardır. Bu arada Alevilerin yoğun yaşadıkları bölgede 1922'de bir Aleviler Devleti kurulmuş, 1922-1941 tarihleri arasında Cebel Druz bölgesinde ise Dürzi halkına özerklik verilmiştir (Khoury, 1987; Okur, 2004: 9-10). 1920-1946 yılları arasında Fransız idaresinde kalan Suriye, İkinci Dünya Savaşı'nın ardından Lübnan dışındaki siyasal birimlerin birleştirilmesiyle bugünkü sınırlarıyla bağımsız bir devlet olarak ortaya çıkmıştır.

Ancak bağımsızlık sonrası ülkeye siyasal istikrarsızlık ve darbeler damgasını vurmuştur. 1947'de Suriye'de ilk seçimler sonucu Şükrü el-Kuvvetli devlet başkanı seçilmişse de, 1949 yılındaki bir askeri darbeye görevden uzaklaştırılmıştır. 1958 tarihinde Suriye, Mısır devlet başkanı Cemal Abdülnasır'ın Arap dünyası için öngördüğü Birleşik Arap Cumhuriyeti'ne katılmış, ancak Mısır'ın bu Cumhuriyetteki artan otoritesi sonucu birlik 1961 yılında bozulmuştur.

1963 yılında ise ülke içi sorunların etkisi altında, içeride sosyalizm, dışarıda pan-Arabizm söylemleriyle güçlenen Baas Partisi askeri bir darbeye Nasır yanlısı Suriye hükümetini devirmiş, bu tarihten sonra ülke Baas partisi tarafından yönetilmeye başlamıştır. 1967 Arap- İsrail savaşında Suriye önemli su kaynaklarının yer aldığı Golan Tepeleri'ni kaybetmiştir. Bu dönemde Savunma Bakanı olan Hafız Esad 16 Kasım 1970 tarihinde askeri ve kansız bir darbeye

iktidarı ele geçirmiştir.

Hafız Esad iktidarıyla Baas Partisi devletin tüm kontrolünü ele geçirmiş, Suriye’de totaliter sayılabilecek bir yönetim egemen olmaya başlamıştır (Şen, 2004). 14 Mart 1973’te kabul edilen anayasa yönetim şeklini “sosyalist halk demokrasisi” olarak tanımlamakta ve devlet başkanına geniş yetkiler vermektedir. Yasama yetkisi, üyeleri seçimle belirlenen 250 üyeli bir parlamentoya verilmişse de, Baas Partisi’nin bu parlamentoda sürekli ezici bir çoğunluğa sahip olması, seçim sisteminin demokratik ve özgür bir biçimde işlemediğini ortaya koymaktadır.

Hafız Esad’ın 10 Haziran 2000 tarihinde gerçekleşen ölümünün ardından ise yerini oğlu Beşar Esad almıştır. Aslında bir göz doktoru olan ve siyasete çok da ilgi duymayan Beşar Esad, babasının yerine geçmesi düşünülen ağabeyi Basil’in 1994 yılında bir trafik kazası sonucu yaşamını yitirmesi ile siyasete girmeye mecbur kalmıştır.

O zamanki anayasaya göre cumhurbaşkanlığı için gerekli olan 40 yaş sınırının, 34 yaş sınırıyla değiştirmesi üzerine Beşar Esad, Suriye Cumhurbaşkanı olmuştur.

35 yaşında göreve gelmesinin ardından ilk aylarda açıklık ve siyasi hoşgörü yanlısı bir tavır sergileyen Beşar Esad, çok sayıda siyasi tutukluyu serbest bırakmış, medya üzerindeki kısıtlamaları gevşetmiş ve yolsuzlukla mücadele etmiştir. Ancak ekonomi ve siyasette söz verdiği kapsamlı reformları hayata geçirememiştir.

3. Kırılgan Devlet Yapısı ve İsyanın Yakın Nedenleri

Osmanlı döneminde Suriye kendine özgü bir ülke değildir ve bir Suriyeli kimliği de bu bağlamda oluşmamıştır. Her ne kadar Osmanlı egemenliğinden kurtulmak için Arap milliyetçiliği 19. yüzyılın ikinci yarısında giderek gelişmiş ve Beyrut’taki bazı Hıristiyan entelektüeller Suriye toplumunun birliğini sağlamak amacıyla kimi ideolojik kulüpler kurmuşlarsa da, Osmanlı İmparatorluğu’nun son yıllarına kadar bile Suriye’de ortak bir ulusal ruh oluşmamıştı. Fransız sömürgesi döneminde bölgenin beş farklı siyasal birime bölünerek yönetilmesi, yine bir Suriyeli kimliğinin oluşmasını engellemiştir.

Öte yandan bağımsızlık sonrası gelişmeler de Suriye’nin bir ulus olarak evrilmesini destekler nitelikte olmamıştır. Bağımsızlığı takip eden darbeler ve siyasal istikrarsızlık dönemi, nüfusun değişik kesimleri ile farklı otorite unsurları

arasında bir güç mücadelesini beraberinde getirmiştir. 1963 yılında Baas Partisi'nin iktidarı ülke içi karışıklığa kısmen son vermişse de, bu kez Baas diktatörlüğü ülkede tek hakim güç olmaya ve Suriye halkını baskı altına almaya başlamıştır (Abu Jaber, 1996).

1970 yılında bir darbe ile iktidara gelen Hafız Esad ise bir ulus yaratmaya çalışmak ve meşruiyetini bu ulusa dayandırmak yerine, kendi güç odaklarını yaratmaya yönelmiştir. Bu çerçevede Esad, kendisinin de dahil olduğu ve nüfusun ancak %13-14'ünü oluşturan Alevi mezhebinden kişileri Suriye ordusu, istihbarat örgütleri ve devlet bürokrasisi içinde çok etkin bir hale getirmiştir. Yeni rejimin güç odakları bu unsurlar olmaya başlamıştır (Giritli, 1978: 92; Ayhan, 2012: 347).

Ancak bu durum doğal olarak nüfusun diğer kesimlerinin siyasal sistemden dışlanmaları sonucunu doğurmuştur. Özellikle, tahmini rakamlara göre, %70 ile nüfusun çoğunluğunu oluşturan Sünniler (%10-12'si Kürt, yaklaşık %5'i Türkmen, ve geri kalanlar Araplar olmak üzere- Ayhan, 2012: 347) bu oluşumdan çok ciddi bir biçimde rahatsızlık duymuşlardır. Her ne kadar Esad kendisine bağlı kalmak kaydıyla bazı Sünnilere de yeni sistemde kimi görevler verip kendince bir denge kurmaya çalışmışsa da, bu Sünni çoğunluğu tatmin etmekten çok uzak kalmıştır.

Esad'ın yönetiminde siyasal açıdan dışlanan sadece Sünniler değildir. Şiiğin bir kolu olan yaklaşık %1 oranındaki İsmaililer ile %3 oranındaki Dürziler de Esad sisteminde kendilerine etkin yer bulamayan mezhep gruplarıdır. Fakat bunların göreceli olarak küçük gruplar olmaları, konumlarını Sünnilerin dışlanmışlıklarının gölgesinde bırakmıştır.

Bunların dışında Suriye'de yaşayan yaklaşık %12'lik Hıristiyan nüfus ile az sayıdaki Musevi cemaati de Esad yönetiminde kendilerine, oranlarına paralel bir siyasal yer edinme konusunda sorunlar yaşamışlardır. Ancak bu kesimler yine de Sünni bir çoğunluğun yönetimine girme tehlikesine karşı Esad yönetimine karşı çıkmamayı tercih eder bir konuma sürüklenmişlerdir.

Dinsel çeşitliliğin ötesinde, Suriye etnik açıdan da homojen bir yapıya sahip değildir. Araplar (Suriyeli veya göçmen olarak ülkeye gelen) %80 ile çoğunluğu oluştururken, %10-12 civarında Kürt, %5 civarında Türkmen ve diğer etnik gruplar yer almaktadır (Choueiri, 2004). Her ne kadar etnik çeşitlilik ülkede etnik kökenli bir çatışmaya dönüşmemiş ise de, zaman zaman farklı etnik gruplar arasında tansiyon yaşanabilmekte, en azından etnik bakımdan mevcut heterojen yapı, bir

devlet olarak uzun bir geçmişe sahip olmayan ülkede Suriyeli kimliğinin oluşması önünde ciddi bir engel olabilmektedir.

Dolayısıyla Suriye Devleti’ni destekleyen bir Suriye ulusunun aslında çok kristalleşmediği, bunun yerine açık veya gizli birbirleriyle rekabet halinde olan farklı dinsel ve etnik grupların yer aldığı bir ülkede, devlet baskısına rağmen günümüzdeki isyan dalgasından önce de yer yer ciddi çatışmalar yaşanmıştır (Ayhan, 2012: 358-359). Ancak Hafız Esad’ın otoriter yönetimi, oğlu Beşar Esad’ın da kısmi esnekliğe rağmen aynı çizgiyi devam ettirmesi, geniş ölçekli çatışma potansiyelinin su yüzüne çıkmasını uzun bir süre engellemiştir.

Suriye’deki isyan işte böylesi bir kırılğan zeminde ortaya çıkmakla birlikte, sorunu sadece yukarıda anılan grupların dışlanmışlığı ve rekabeti eksenine bağlamak da doğru değildir. Bir kısım Suriyeliler, özellikle genç nesiller, dinsel ya da etnik bağlara bakmaksızın demokratik bir dönüşüm istemekte ve bunun zamanının artık çoktan geldiği inancını taşımaktadırlar.

Gerçekten de kısa bir tarihsel analiz yaptığımızda şunu net olarak görmek mümkündür: Monarşik sistemlerin yıkılıp anayasal devlet ve demokrasilerin yaygınlık kazanması, Fransız Devrimi sonrasında Avrupa’dan başlayarak dalga dalga dünyayı saran bir gelişme olmuştur. Bu süreçte değişik bunalımlardan kaynaklanan farklı sistemler de zaman zaman denenmemiş değildir. Örneğin iki dünya savaşı arası dönemde faşizm, İkinci Dünya Savaşı’ndan sonra da “halk demokrasisi” adı altında sosyalist sistemler kimi ülkelerce benimsenmiştir. Ancak faşizmin modeli olan Mihver Devletleri’nin İkinci Dünya Savaşı’nı kaybetmeleri, Soğuk Savaş’ın da Sovyetler Birliği ve Doğu Bloğu’nun dağılmasıyla son bulması, Batı tarzı liberal demokrasileri, en azından şu an itibarıyla, tek geçerli ve “en az kötü” siyasal rejim kılmıştır. Böylesi bir uluslararası ortamda, küreselleşme ve uluslararası bağımlılığın arttığı, iletişim ve ulaşımın baş döndürücü bir hızla ilerlediği bir dünyada, Arap coğrafyası demokrasinin uğramadığı tek büyük coğrafya olarak tarihin akışına ciddi bir tezat oluşturmaktadır.

Bu yüzden çoğu Arap ülkesinde olduğu gibi, Suriye’deki isyanın ortak bir paydası da demokratik değişim yönündeki beklentidir. Bu değişimi yaşama geçirecek sistemsel araçları, yani liberal bir anayasa, özgür seçimler, işleyen bir çok-partili sistem, basın ve muhalefet özgürlüğü talep etmektedirler.

İsyanın bir diğer ortak paydası ise ekonomik sıkıntı kaynaklıdır. Bilimsel araştırmalar da teyit etmektedir ki, ekonomik refah düzeyi ile isyan eğilimi arasında

negatif bir ilişki söz konusudur (Maslow, 1987; Sites, 1975; Borton, 1979, 1990, 1997). Refah düzeyi arttıkça insanların sisteme adapte olmaları kolaylaşmakta, dolayısıyla isyan eğilimi azalmakta, tersi durumda ise isyan eğilimi artmaktadır. Suriye'ye baktığımızda kişi başına düşen milli gelir 5.000 Amerikan dolarının altında olup, gelir dağılımı da oldukça adaletsizdir. 23 milyonluk ülkede her geçen gün artan işsizlik oranı ile giderek kötüleşen yaşam şartları ve altyapı sorunları da bir başka ciddi sıkıntı kaynağıdır. Halk yaygın yoksulluktan ötürü Esad yönetimini suçlamakta ve yönetimin değişmesi halinde, adeta sihirli bir değnek değercesine refah düzeyinin yükseleceğine inanmaktadır. Bu inanç oldukça subjektif ve aslında kısa vadede gerçekçi de değildir. Ancak Esad yönetimi yaygın yoksulluk ve adaletsiz gelir dağılımı ile o denli özdeşleşmiştir ki, bir kısım insanlar için artık bu yönetimle yola devam etmek geleceğe dönük hiçbir umut vaat etmemektedir.

Suriye'de isyan eden halk bünyesinde, kendine özgü beklentiler içerisinde olan gruplar da yer almaktadır. Örneğin bazı dinsel gruplar daha dine dayalı bir devlet düzeni istemekte ve mevcut isyanları bu dönüşümün bir fırsatı olarak değerlendirmektedirler. Nitekim rejim karşıtı gösterilerde sıklıkla şeriat sloganları atıldığına tanık olunmaktadır. Öte yandan aşırı milliyetçiler daha kesin çizgilerle Batı ve İsrail karşıtı bir yönetim kurabilmeyi arzu etmektedirler. Sistem içerisinde kendilerine yer bulamadıklarını düşünen azınlıklar, en azından haklarının evrensel standartlar temelinde tanınması ve yaşama geçirilmesini istemektedirler. Tüm bunlara kaos fırsatçısı çeteleri ve yağmacıları dahi eklemek mümkündür (Yılmaz, 2011: 19).

Sonuç olarak Suriye'de isyan eden halk homojen bir grup oluşturmamaktadır. Bazı genel beklentiler ve farklı kesimlerin farklı beklentileri söz konusudur. Ancak isyancıları bir araya getiren en temel ortak payda, Esad yönetimine duyulan birikmiş öfkedir. Sonunun nereye varacağını net kestirmeksizin, her ne pahasına olursa olsun isyancılar Esad yönetiminden kurtulma arzusundadırlar. Bu bağlamda “domino etkisinin” rolünü de unutmamak gerekir. Daha önce Tunus ve Mısır'da gerçekleşen isyanların kısa sürede bu ülkelerde yönetimlerin devrilmeleri sonucunu doğurmaları, Suriye'de isyan eden halkı da kuşkusuz bu yönde oldukça cesaretlendirmiştir. Suriyeli muhaliflere Türkiye, ABD ve genel olarak Esad rejimiyle sorunlar yaşayan ya da bu rejimin ortaya koyduğu yaygın insan hakları ihlallerinden rahatsızlık duyan Batılı ülkelerin büyük bir kısmı da değişik düzeylerde destek vermektedir. Hatta destek verenler arasında Suudi Arabistan ve Körfez ülkeleri gibi kimi Arap ülkeleri ile farklı Arap ülkeleri veya Müslüman ülkelere gönüllüler de yer almaktadır.

Fakat aslında Suriye'deki dinamikler oldukça farklıdır. Tunus ve Mısır'da devrik yönetimler halk desteğine dayanan yönetimler değillerdi. Zeynel Abidin bin Ali ve Hüsnü Mübarek iktidarlarını daha çok Batı ile işbirliğine dayandıran liderler konumundalardı. Ancak isyanlar başlayıp Batı da bu liderlerden desteğini çekince, iktidarları boşa çıktı. Son umut olarak isyan eden halka karşı güç kullanıp, silahlı kuvvetleri yanlarında tutmayı denedilerse de, ordunun giderek isyancılardan yana tavır takınması, sözü geçen liderlerin devrilmelerini sonuçta kaçınılmaz kıldı.

Oysa Suriye'de durum daha farklıdır. Her şeyden önce Suriye'de yönetim Alevilerin sadakat ve desteğini arkasına almış bir şekilde yoluna devam etmektedir. Bu desteğin kısa vadede çekilmesi de söz konusu değildir. Çünkü aslında azınlık olan Aleviler Esad yönetiminde ordu ve bürokraside kilit noktalarda görev almışlardır ve ayrıcalıklı bir konumdadırlar. Bir yönetim değişikliği büyük bir olasılıkla Sünni çoğunluğa dayalı bir oluşuma yol açacağından, Alevilerin böyle bir dönüşümü istemeyecekleri açıktır. Dolayısıyla güvenlik güçleri ve devlet organlarının Esad yönetimine sadakatleri devam etmektedir. Ayrıca azınlıklar da, özellikle Hıristiyanların önemli bir bölümü, Esad sonrasına ilişkin ciddi kaygılar taşıdıkları için rejime destek vermektedirler.

Yine Suriye'de rejimin güç odaklarından biri olarak devlete sadık ve doğrudan devlet başkanına bağlı farklı istihbarat birimleri bulunmaktadır. Bu birimler geçmişte devlet otoritesine karşı girişimleri, yaygın insan hakları ihlallerine rağmen, daha güçlenmeden kırma bağlamında etkin olabilmişlerdir. Bugün de söz konusu birimler yönetime sadıktırlar ve isyancıları acımasızca ezme anlayışıyla Esad'ın yanında yer almaya devam etmektedirler.

Bunların dışında uluslararası düzeyde de Suriye'ye yönelik bariz bir Rus desteği söz konusudur. Rusya, şiddetin durması noktasında Batılı devletlerle aynı paralelde hareket eder gibi gözükmekte, ancak Suriye'ye yönelik bir askeri müdahaleye ya da bu ülkeye yönelik ağır yaptırımlara açık bir biçimde karşı çıkmaktadır.

Rusya'nın Suriye'ye verdiği desteğin değişik nedenleri bulunmaktadır. Öncelikle iki ülke arasında tarihsel bir yakınlık söz konusudur. Daha Soğuk Savaş döneminde Suriye Batılı ülkelerle sorunlar yaşarken, kendisini destekleyen hep Sovyetler Birliği olmuştur. Suriye de, Eisenhower Doktrini'ne rağmen (Kingseed, 1995), Sovyetler Birliği'nin Ortadoğu'da üzerinde nüfuz kurabildiği nadir ülkelerden biri olmuştur. İkinci olarak Rusya, Suriye'deki isyanı bir iç sorun olarak değerlendirme eğilimindedir, çünkü kendi ülkesinde de benzer sorunlar uzun bir

süredir devam etmektedir. Örneğin Kafkaslar hala istikrara kavuşmamıştır. Çeçen sorunu baskılanmış, ancak çözülememiştir. Böyle bir durumda başka bir ülkedeki muhalefeti desteklemesi, ülke içi birliğini korumaya çalışan Rusya'nın kendi politikalarıyla çelişme sonucunu doğuracaktır. Üçüncü olarak Rusya, Suriye'deki isyanları uluslararası güvenliği tehdit eder bir boyutta görmemekte, böyle bir algıya dayanılarak yapılacak Batılı bir müdahalenin aslında emperyalist kaygılar taşıyacağından endişe etmektedir. Nihayet Rusya'nın şu anki Suriye yönetimiyle de herhangi bir sorunu ya da anlaşmazlığı bulunmamaktadır. Aksine iki ülke arasında, özellikle askeri ve siyasi anlamda çok yakın ilişkiler söz konusudur. Durum böyle iken Rusya, yönetim değişikliği sonucu doğurabilecek bir risk almaktan da anlaşılır bir biçimde kaçınmaktadır (Yılmaz, 2011: 20). Dolayısıyla Rusya'nın Suriye'ye verdiği destekten ötürü, Suriye'yi hedef alan ağır yaptırımlar ya da Birleşmiş Milletler Şartı'nın zorlayıcı tedbirler öngören 7. bölümü çerçevesinde barış güçlerinin devreye sokulmasını öngören bir Güvenlik Konseyi kararının çıkması olası gözükmemektedir. Ayrıca Güvenlik Konseyi bir diğer daimi üyesi Çin Halk Cumhuriyeti ile İran'ın da, Rusya ile aynı paralelde hareket ettiğini unutmamak gerekir.

Pekiye geçmişte zaman zaman gündeme geldiği ve Libya örneğinde görüldüğü üzere Suriye'ye yönelik bir NATO müdahalesi söz konusu olabilir mi?

Teorik olarak bu mümkün gibi gözükmemektedir. Çünkü “yeni stratejik konsept” (*new strategical concept*) çerçevesinde kendisini Soğuk Savaş Sonrası döneme adapte eden NATO'nun, yaygın insan hakları ihlalleri karşısında güç kullanımı dahil, ihlali gerçekleştiren ülkeye yönelik her tür zorlayıcı tedbire başvurabileceği üye ülkelerce kabul edilmiştir. Zaten Libya'ya da bu gerekçe ile müdahalede bulunulmuştur.

Ancak pratik açıdan bakıldığında Suriye'ye yönelik bir NATO hareketinin pek çok devleti karşı karşıya getirmesi ve bölgesel bir gerilime, hatta olası bir çatışmaya yol açması söz konusudur. Öncelikle böylesi bir harekate Rusya açıkça karşı çıkacaktır. Benzer biçimde İran, hemen yanı başındaki Batılı bir askeri operasyonu istemeyecek, bunu engellemek için güç kullanımı opsiyonu dahil değişik yöntemlere başvurabilecektir. Dolayısıyla işin maliyet boyutu bir yana, Suriye'yi hedef alan bir askeri operasyon NATO ülkeleri açısından çok risklidir. Daha da önemlisi, Afganistan ve Libya deneyimlerinden sonra NATO ülkelerinin böyle bir harekate uzak durmalarıdır.

Sonuç olarak bu gerekçeler çerçevesinde, askeri anlamda Suriye'ye yönelik bir Birleşmiş Milletler veya NATO operasyonu şu an için olanak dahilinde gözükmemektedir.

4. Sorun Nasıl Çözülebilir?

O halde sorun nasıl çözülebilir?

Ne denli zor olursa olsun, Suriye'deki çatışmaların sonlanması ve ülkede barışın tesis edilmesi gerekmektedir. Sorunun bu şekilde devam etmesi insani kayıplar açısından kaygı verici olduğu kadar, bölgesel bir çatışmaya dönüşmesi ve büyük güçleri karşı karşıya getirmesi açısından oldukça risklidir.

Unutmamak gerekir ki Suriye'deki çatışmalar bir grubun zaferiyle bitecek gibi gözükmemektedir. Yukarıda da değinildiği üzere, rejimlerin devrildiği Tunus, Mısır ve Libya'dan farklı olarak Suriye yönetiminin iç ve dış destekçileri bulunmaktadır. Bu yüzden sanılanın aksine rejim hâlâ güçlüdür. Yoksa şu ana kadar çoktan devrilirdi. Ancak rejimin bu noktadan sonra artık muhalefeti yok etme kapasitesi de bulunmamaktadır. Bir kez ok yайдan çıkmıştır ve muhalif grupların isyanı Esad rejiminin kontrol seviyesinin çok ötesine taşmıştır.

Sorunun çözüm sürecine yönelmesi bağlamında ilk ve öncelikli olarak atılması gereken adım, bir ateşkesin sağlanmasıdır. Bunu izleyerek de farklı cephelerden barışın inşası gerekir. Bu, kolay bir dönüşüm değildir. Yıllar süren otoriter yönetim anlayışı kuşkusuz rejim ve siyasi kültür üzerinde derin izler bırakmıştır. Bu izlerin silinmesi ve yeniden yapılanma uzun süreli ve çok yönlü uğraş gerektiren bir maratondur. O nedenle kısa sürede büyük bir dönüşüm beklemek, gerçekçi bir değerlendirme olmaz. Hatta işler geçiş döneminde daha da kötüye gidebilir. Farklı güç unsurları arası mücadele, ayrıca eski ve yeni güçler arası çatışma, ülkeyi daha büyük bir kaos ve güvensizlik ortamına sürükleyebilir. Fakat iyi bir geçiş süreci dizayn edilebilirse, Suriye demokratik dönüşümünü en az sancıyla atlatabilir. Tüm bunlar bir süreçtir ve bu süreç birbirini takip eden şu adımlardan oluşmalıdır:

4.1. Ateşkesin Sağlanması

Bugün geldiğimiz noktada Suriye'de taraflarca bir ateşkese ulaşılması çok zordur. Çünkü taraflar konularından geri adım atmadıkları gibi, çatışmanın subjektif dinamikleri de, yani sürekli artan kayıplar ve yaşanan travmalar da, onları

çatışmayı sonlandırma noktasında bir çıkmaza sokmuş durumdadır. Bu çıkmaz ancak bir üçüncü partinin girişimiyle aşılabılır. Yani ateşkes ancak bir üçüncü parti müdahalesiyle sağlanabilir? Bu noktadaki kritik iki öge ise, doğru zamanlama ve doğru üçüncü partidir.

Doğru zamanlama çatışmanın “olgunlaşması” (*ripeness*) ile orantılıdır. Çatışmanın olgunlaşması ise sorunun özellikle fiziksel anlamda tırmanarak taraflara belirgin bir biçimde zarar vermeye başlamasına ve tamamen kendi amaçlarına kilitlenen tarafların kendi başarılarına bir çözüme varma kapasitelerinin kalmamış olmasına işaret eder (Zartman, 1995). Bunun belli bir süresi olmamakla birlikte, genellikle çatışmanın erken evrelerinde taraflar kazanacaklarına inandıklarından üçüncü bir parti müdahalesine sıcak bakmazlar. Dolayısıyla henüz çatışma olgunluğa erişmemiştir. Suriye’de de aslında durum budur. Çatışmalar iki yıla yakındır devam ettiği halde henüz olgunlaşmamıştır, çünkü taraflar, özellikle Esad yönetimi, zafer kazanacağını ummaktadır. Oysaki tarafların istedikleri sonuca ulaşamayacaklarının farkına varmaları bazen yıllar sürer. Suriye’de de aslında çatışan tarafların birbirlerine mutlak anlamda bir üstünlük sağlayamayacakları açıktır. Çünkü her iki tarafın da iç ve dış destekçileri bulunmaktadır. Ancak kendilerini şu aşamada çatışmanın sübjektif dinamiklerine kaptıran taraflar bunu anlayacak durumda değildirler. Dolayısıyla çatışmaların daha uzun bir süre “doğal seyirinde” devam etmesi ve kendiliğinden olgunluğa ulaşması, ya da bir üçüncü partinin çatışmanın artık olgunluğa eriştiği, hiçbir tarafın mutlak anlamda kazanamayacağı konusunda tarafları ikna etmesi gerekir.

Uluslararası toplum açısından tercih edilmesi gereken seçenek elbette ikincisidir. Çünkü çatışmaların kendiliğinden olgunlaşmasını beklemek, bu yüzden de giderek artan kayıplara seyirci kalmak, her şeyden önce etik değildir. İşte bu noktada ikinci kritik öge, yani doğru üçüncü parti, devreye girmektedir.

Peki doğru üçüncü parti kim olabilir?

Üçüncü partiler, bireylerden devletlere ve uluslararası örgütlere, hatta sivil toplum kuruluşlarına kadar geniş bir yelpazeyi kapsarlar. Ancak her hâlükârda başarılı üçüncü partilerin özellikle üç niteliğe sahip olmaları gerekir. Bunlar, güvenilirlik, ehillik ve taraflar üzerinde etki sahibi olmadır.

Genel bir ifadeyle güvenilirlik, çatışmanın taraflarınca güvenilir bulunmayı, yani üçüncü partinin çatışmayı sömürü potansiyelinin bulunmamasını, ehillik üçüncü partinin çatışmayı çözüme kapasitesini, taraflar üzerinde etki sahibi olma da

onları uzlaşmaya yönlendirebilecek güce, yani ödül ve ceza kapasitesine sahip olmayı ifade eder (Yılmaz, 2012: 414-419).

Konuya bu açıdan bakıldığında, ABD doğru üçüncü parti değildir, çünkü taraflarca, özellikle Şam yönetimince güvenilir bulunmadığı gibi, aslında isyanı teşvik bağlamında sorunun bir parçası şeklinde de algılanmaktadır. Ayrıca Suriye halkı nezdinde de, Ortadoğu'daki en büyük sömürgeci güç ve İsrail'in hamisi olduğu yönünde Amerikan yönetimine ilişkin çok ciddi negatif imajlar söz konusudur.

Avrupa Birliği yine doğru üçüncü parti değildir, çünkü ABD'ye benzer bir imajla anılmakta ve güvenilir bulunmamaktadır. Suriye'nin sömürge yönetimine konu geçmişi ve onun yarattığı travmalar da bu imajı desteklemektedir.

Türkiye'nin de doğru üçüncü parti olmadığı açıktır. Çünkü bir defa Türkiye ile Suriye arasında, "su sorunu", PKK'ya destek sorunu, hatta "Hatay sorunu" gibi geçmişten gelen ciddi sorunlar mevcuttur. Bu sorunlar aslında çözülebilmüş değildir; sadece Hafız Esad'ın 2000 yılındaki ölümünün ardından gelişen ikili ilişkilerin yarattığı iyimserlik havası içerisinde geri plana itilmişlerdir. Ancak Arap Baharı'nın patlak vermesi ile bir geriye dönüş yaşanmış, ilişkiler hızla gerilmeye başlamıştır. Bugün geldiğimiz noktada ise artık Türkiye muhalefete verdiği açık destekle çatışmaya taraf bir hale gelmiştir.

Barış misyonu üstlenmiş uluslararası örgütler ve sivil toplum kuruluşlarının işlevsel olabileceği düşünülebilir, ancak bunların da etki potansiyelleri sınırlı olup, tarafları ateşkese yönlendirecek "sopa ve havuç" (*stick and carrot*) kapasitesinden yoksundurlar.

Bu seçeneklerin elenmesi karşısında, özellikle iki üçüncü partinin Suriye'de ateşkese sağlama bağlamında fonksiyonel olabileceği söylenebilir. Bunlardan biri Rusya'dır. Yukarıda da değinildiği üzere, Rusya ile Suriye arasında Sovyetler Birliği döneminden beri askeri, siyasi ve ekonomik alanda çok yakın ilişkiler söz konusudur. Bu nedenle Rusya, Suriye üzerinde, başka bir devletin sahip olmadığı güçlü bir etkiye sahiptir. Bu etkiyi, eğer isterse, barış yönünde kullanabilir. Ancak Rusya'nın arabulucu olarak devreye girmesi, muhaliflere meşruiyet kazandırması, dolayısıyla Şam yönetimini karşısına alması sorununu beraberinde getirecektir. Bunu doğal olarak arzu etmeyecektir. Üstelik Esad ile bariz bir sorunu yok iken, ne olacağını bilemediği bir rejim değişikli Rusya açısından risklidir. Bu nedenlerle

devreye girmek istemeyecektir. Öte yandan muhalifler açısından da Rusya güvenilir bulunmamaktadır.

Uygun olabilecek ve daha gerçekçi diğer üçüncü parti ise Birleşmiş Milletler Örgütü'dür. Ancak burada sözü edilen Birleşmiş Milletler'den kasıt, bu örgütün Güvenlik Konseyi ve oradan çıkacak ateşkesi sağlamaya yönelik yaptırım kararları değildir. Zaten bugüne kadar Suriye'ye yönelik ağır yaptırım kararlarının çıkması veya Birleşmiş Milletler Şartı'nın zorlayıcı tedbirler öngören 7. Bölümü çerçevesinde bölgeye barış güçlerinin gönderilmesi, Rusya'nın ve Çin Halk Cumhuriyeti'nin muhalefeti nedeniyle mümkün olmamıştır.

Dolayısıyla mevcut Birleşmiş Milletler sistemi dahilinde şu an gözükten en makul seçenek, Genel Sekreterin ateşkes sorunu üzerine bizzat aktif rol üstlenmesi ya da tayin edeceği bir özel temsilci aracılığıyla bunu gerçekleştirmeye çalışmasıdır. Özel temsilci opsiyonu tercih edilecek ise, bunun enerjisi sınırlı bir kişi olmasından ziyade bir gruptan oluşması, bu sebeple daha çok bir komisyon niteliğinde olmasında yarar vardır. Çünkü şu ana kadar birey bazlı çalışmaların yararlı olmadığı görülmüştür. Fakat eğer sorunu ve çatışmanın taraflarını iyi tanıyan, taraflar üzerinde etkiye sahip, iyi anlaşabilen ancak farklı ulus temsilcilerinden oluşan, her şeyden önemlisi de sadece barış adına özveriyle çalışabilecek bir grup oluşturulabilirse, ateşkesi sağlamak için tarafları iknaya çalışabilir. Birleşmiş Milletler bağlantılı böyle bir grubun meşruiyeti herhangi bir devletinkinden ya da bir uluslararası örgütünkenden çok daha yüksek düzeyde olacaktır. Elbette böyle bir girişimin de başarılı olacağı garanti edilemez. Ancak şu anki şartlarda denenmeye değer bir opsiyondur.

Ateşkesin sağlanması noktasında aşılması gereken bir diğer önemli sorun da, temsil sorunudur. Suriye'deki çatışmaların bir tarafı bellidir: Esad yöntemi. Ancak muhalefet denilen kanadı gerçekte kimler temsil etmektedir?

Aslında Suriye'de muhalefet bütüncül bir yapı arz etmemekte, beklentileri farklı gruplardan oluşmaktadır. Ancak genel olarak üç büyük grup ön plana çıkmaktadır. Birinci grup, daha demokratik bir yönetim hedefleyen ve bu bağlamda herhangi bir mezhepsel farklılık ya da etnik köken gözetmeyen gruptur. İkinci grup aşırı İslamcı olup, şeriat düzeni isteyen ve mevcut çatışmaları bu dönüşümün bir aracı olarak değerlendiren kesimlerden oluşmaktadır. Bu grup dış desteğini El Kaide ve diğer aşırı İslamcı örgütlerden almaktadır. Üçüncü grup ise özerklik ya da ayrı bir siyasal yapılanma isteyen, temelde PKK ile bağlantılı PYD ve Mesut Barzani desteğindeki Kürk Ulusal Konseyi'nden oluşan Kürt muhaliflerdir.

Bunların dışında çok tanınmayan ve bu üç kategori içerisine girmeyen daha küçük gruplar da vardır. Tüm bu muhalif grupların şu anki tek ortak noktaları, Esad yönetimine duydukları birikmiş öfkedir.

Dolayısıyla gerek ateşkesin sağlanması, gerekse ateşkes sağlanabilirse geçici bir yönetimin oluşturulması bağlamında muhalefeti kimin temsil edeceği şu an için çözülebilmüş bir sorun değildir. Yönetimi ateşkese yönlendirme noktasında çalışacak üçüncü partilerin bu soruna da eğilmeleri, muhalefeti organize etmeye çalışmaları, bunu başaramazlarsa da büyük muhalif grupların ayrı ayrı temsil edilmelerini sağlamaları gerekir. Zira iç savaştan çıkan toplumlarda barışı inşa ederken kazandığımız tarihsel bir deneyim, büyük çaplı muhalif grupların barış sürecinin hiçbir aşamasında dışlanmamaları gereğidir. Muhalefetin sadece bir kısmını muhatap alan bir anlayış, genellikle dışlanan grupların barışı sabotaj girişimleriyle karşılaşmaktadır.

4.2. Geçici Bir Yönetimin Oluşturulması ve Yeni Bir Anayasa Yapılması

Eğer Suriye’de ateşkes bir şekilde sağlanabilirse, bunu izlemesi gereken adım geçici bir yönetim oluşturmaktır. Geçici yönetim hem eski rejim, hem de muhalif cepheden oluşmalı, dolayısıyla karma bir koalisyon niteliğinde olmalıdır. Bu karma yapı gerek eski yönetimin, gerekse muhaliflerin dışlanmamaları açısından önemlidir. Çünkü sonuçta hepsinin toplumsal destekçileri mevcuttur.

Geçici bir yönetimin oluşturulması revizyona açık bir barış antlaşmasıyla olabilir. Bu noktada yine üçüncü partilerin kararlılık ve becerileri devreye girmektedir. Ateşkesi sağlamayı başarabilen üçüncü partiler, geçici bir yönetim oluşturan bir barış antlaşmasının da mimarı olabilirler. Böyle bir girişimin ilk aşamalarında üçüncü partiler taraflar arasında iletişim köprüsü işlevi görmeli, belli bir anlaşma zemini ortaya çıkana kadar taraflar arasında iletişimi olgunlaştırmaya çalışmalıdır. İletişim olgunlaşıp belli bir anlaşma “koku vermeye” başladığında ise, bu anlaşmayı tarafları tatmin edici bir boyuta getirme noktasında onlara yardımcı olmalıdır. Çoğu zaman üçüncü partilerin önerilerinin daha objektif bir bakış açısını yansıtmaları dolayısıyla taraflarca dikkate alınma olasılığı yüksektir. Formül arayışları da bir anlaşmaya dönüşmeye başladığında ise artık üçüncü partiler bu anlaşmaya varma konusunda tarafları ikna etmeye çalışmalıdır. Bu ikna, en basit biçimiyle, taraflara anlaşmanın faydalarını anlatmak ve anlaşmaya varamama halinde uğrayacakları kayıpları vurgulamak şeklinde olabilir (Yılmaz, 2006: 135-147). Son aşamada ise üçüncü partiler varılan anlaşmanın uygulanmasına gözetmenlik yapmalı ve sorun çıktıkça pürüzlerin giderilmesi konusunda taraflara

yardımcı olmalıdır. Unutulmamalıdır ki, varılan ilk anlaşmalar genellikle kaba yol haritalarından ibarettir ve çoğu nokta muğlaktır. Zaman içerisinde, pürüzler ortaya çıktıkça ya da daha somut adımlar atılması gerektiğe, anlaşmalar üçüncü partilerin rehberliğinde revize edilmelidir.

Bu şekilde oluşturulabilecek geçici yönetimin öncelikli görevlerinden biri ise demokratik bir anayasa yapmaktır. Bilindiği üzere anayasalar bir ülkedeki hukuk düzenine yön veren temel metinlerdir ve bu nedenle hukuk devletinin de temel taşlarıdır. Anayasaların alacağı şekil, toplumu şekillendirmek açısından çok önemlidir. Hele Suriye gibi gelişmekte olan bir ülkede yerel gelişim dinamikleri sınırlı olduğundan, pek çok adım ancak tepeden inme bir kanalla atılabilir ve bunun en önemli aracı anayasadır.

Gerçi Suriye’de artan iç ve dış baskılar karşısında Beşar Esad’ın talimatıyla yeni bir anayasa hazırlanmış ve 26 Şubat 2012 tarihinde halkoyuna sunulmuştu. Ancak %89.4 “evet” oyuyla kabul edilen bu anayasa güdümlü olduğu gibi, doksan gün içerisinde seçime gidilmesini öngördüğü halde bu gerçekleşmemiştir. Buna rağmen anayasanın referandumdan yüksek bir oy oranıyla geçmesi dahi, aslında halkın değişim arzusunu simgelemesi açısından önemlidir.

Gerçekten de Suriye halkının ihtiyacı olan rejim tarafından hazırlanan ve küçük değişiklikler eşliğinde aslında eski düzeni temel çizgileriyle devam ettiren görünürde yeni bir anayasa değil, gerçek manada yeni bir anayasadır. Bu, eski düzenin silinmesi ve Suriye’nin önünde yeni bir sayfa açılması için gereklidir.

Yeni bir anayasa yapılması sürecinde iki nokta özellikle önem arz etmektedir. Bunlar, kurucu meclisin kompozisyonu ve bizzat anayasanın içeriğidir.

Öncelikle anayasayı hazırlayıp kabul edecek olan kurucu meclisin yine mutlaka toplumun farklı kesimleri ve değişik görüşleri içerecek bir biçimde oluşturulması gerekir. Bu gereklilik, hazırlanacak olan anayasanın toplum tarafından benimsenmesi açısından çok önemlidir. Kısacası kurucu meclis dominant bir grubun ya da gücünün temsilcisi konumunda olmamalı, bu şekilde bir yapılanmadan kesinlikle kaçınılmalıdır.

Anayasanın içeriğine gelince, bu Suriye halkının ve onları temsilen kurucu meclisin takdiri olmakla birlikte, yeni anayasanın liberal bir anayasa ile düzenleyici ya da kazuistik bir anayasa olmasında büyük yarar vardır. Liberal anayasadan kasıt, yeni anayasa ister parlamenter, isterse başkanlık ya da yarı başkanlık sistemi

öngörsün, her halde işleyen bir çok-partili siyasal sistem, siyasal partiler arasında gerçek bir rekabet, periyodik temelde yapılan özgür ve genel seçimler, ifade serbestisi, hukukun üstünlüğü, yargı bağımsızlığı ve basın özgürlüğü gibi demokrasinin temel esaslarına dayanmalıdır. Bunların yanı sıra, devletin yönetim şeklini din, sınıf ya da zümre temeline dayandırabilecek yapılanmaların önu kapatılmalıdır. Eğer başarılıabilirse, bu tür anayasa ile Suriye toplumu demokrasiye doğru evirilme şansı yakalayabilir.

Böyle bir dönüşümü sağlayacak anayasanın da çerçeve, yani sadece temel ilkelerden bahseden kısa bir anayasa olmaması gerekir. Çerçeve anayasalar zaten düzenli bir işleyişe sahip gelişmiş toplumlarda fonksiyonel olabilirken, Suriye gibi dönüşüm yaşayan bir ülkede, en azından kısa vadede, doğabilecek çok sayıda sorunu yasal olarak önleyebilmek adına anayasanın uzun ve ayrıntılı olmasında yarar vardır. Demokrasiye geçiş ivme kazandıkça, anayasa da zaman içerisinde sadeleştirilebilir.

4.3. Serbest Seçimlerin Yapılması

Anayasa devreye girdikten sonra mümkün olan en kısa sürede serbest seçimler yapılmalıdır. Bu, meşru bir yönetimin bir an önce oluşturulması için zorunludur. Ayrıca geçici yönetim çok fazla iktidarda kalmamalıdır, çünkü kompozisyonu ne denli iyi oluşturulmuş olursa olsun, insanların kafasında hala eskiyi temsil eder bir konumdadır.

Bununla birlikte geçici yönetimin serbest seçimler öncesi farklı görüşlerin örgütlenme özgürlüğüne meydan vermeyecek ölçüde kısa ömürlü de olmaması gerekir. Aksi durumda yönetimin sağlıklı bir biçimde el değiştirmesi mümkün olamaz. Zira hali hazırda daha örgütlü kesimler seçimlere daha avantajlı bir biçimde girerler. Örneğin Mısır'da en örgütlü muhalefet olarak Müslüman Kardeşler'in seçimlerden zaferle çıkması bu yüzdendir. Suriye söz konusu olduğunda da yeterli örgütlenme süresi tanımamanın en çok Esad rejimine yarayacağı açıktır. Bu yüzden net bir süre vermek bugünkü koşullarda çok olanaklı olmakla birlikte, yeni anayasanın kabulünü izleyerek en az altı ay ya da bir yıl gibi sürenin, serbest seçimler öncesi örgütlenilme süresi olarak sağlanması gereklidir.

Öte yandan serbest seçimlerin mutlaka genel ve gizli oy ile açık sayım esasına göre yapılması gerekir. Bu noktada yine üçüncü partilere önemli görevler düşmektedir. Üçüncü partiler gerek seçimlerim sağlıklı bir biçimde organize edilmesi, gerekse bunların dürüstçe yapılmasına gözetmenlik yapmak bağlamında

tarafra yardımcı olabilirler. Zira üçüncü partilerin denetimine açık olmayan seçimlere hile karıştırılması olasılığı yüksektir. Bu süreçte özellikle Birleşmiş Milletler uzmanlık kuruluşları ile uluslararası sivil toplum örgütlerinin fonksiyonel olabileceği söylenebilir.

4.4. Güvenliğin Güçlendirilmesi ve Adaletin Sağlanması

Serbest seçimler yoluyla meşru hükümet oluşturulduktan sonra yapılması gereken öncelikli iş, güvenliğin sağlanması ve adaletin gereğinin, temsili de olsa, yerine getirilmesidir.

Bir iç savaştan çıkan toplumların pek çok ihtiyacı olmakla birlikte en temel gereksinimleri güvenlik ve düzendir. Yıllarca kaos ortamında yaşamış olan insanlar artık öncelikli olarak bunun son bulmasını arzu ederler. Ancak bu o kadar kolay değildir. Çatışan taraflar arasında bir ateşkes ve ön barış antlaşması imzalanırsa bile, çatışma ortamının yarattığı otorite boşluğu sonradan çete ve mafya tarzı yapılanmalara yol açacak bir zemin yaratır. Diğer yandan çatışma ortamında silahlanan kimi gruplar, sonradan hukuk düzenine adapte olmakta güçlük çekebilir, kendi yerel otorite ve çıkarlarını devam ettirecek tarzda hareket edebilirler. Hatta başlarına buyruk hareket etmeye alışmış bu gruplar için çatışma ortamı barış ortamından daha tatminkar olabilir (Yılmaz, 2007: 64). Ancak güvenlik çok temel bir ihtiyaç, aynı zamanda toplumsal barış ve kalkınmanın da ön koşulu olduğundan, kurulacak temsili hükümetin ivedilikle bu soruna yönelmesi gerekir. Bu amaçla atılması gereken adımlar, güvenlik birimlerinin güçlendirilmesi ve etkin çalışan mahkemelerin kurulmasıdır. Bu arada güvenlik ve yargı birimlerinin misyonları da demokratik ortamın gereklerine uygun bir biçimde yeniden tanımlanmalı, bunların tabi olacağı yasal çerçeve revize edilmelidir.

İç güvenliğin ötesinde, çatışma sonrası Suriye’de halkın adalet duygusunun göreceli de olsa tatmin edilmesi gerekir. İki yıla yakındır devam eden çatışmalarda her iki cepheden de orantısız ve sivil-savaşan ayrımı gözetmeyen güç kullanımı, unutulması güç travmalara neden olmuştur. Bu yüzden toplumsal uzlaşmaya giden yolda suçluların cezalandırılması, travma etkisinin azaltılması ve varılacak barışın kabullenilmesi adına çok önemlidir.

Ancak tüm suçluları net olarak ortaya çıkarmak her zaman mümkün olmayabilir. Örneğin ayaklanmayı bastırma çabası çerçevesinde Esad’a bağlı çok sayıda güvenlik gücünün orantısız güç kullandığı bilinmektedir. Fakat pratik açıdan her düzeydeki görevliyi yargılamak ve cezalandırmak mümkün değildir. Üstelik

sadece Esad cephesinden değil, muhalif gruplardan da çok sayıda kişinin “savaş suçu” kapsamında eyleme karıştığı bir gerçektir. Dolayısıyla binlerce insan nasıl yargılanabilir?

Doğrusu adalet ile barış arasındaki bu tansiyonu tam olarak gidermek mümkün değildir. Siyasal ve toplumsal barışın sağlanması, biraz da suçluyla uzlaşmayı gerektirir. Çünkü çatışmaya dahil olmuş bulunan toplumun büyük bir kesimini kurulacak sistemden dışlayarak kalıcı bir barışa ulaşılamaz.

Bu bağlamda tarihsel deneyimlerimiz, bir savaş veya iç savaş sonrası dönüşüm yaşayan toplumlarda genellikle komuta merkezinde bulunan üst düzey sorumluların yaşanan insan hakları ihlallerinden sorumlu tutulmaları yönündedir. İkinci Dünya Savaşı sonrasında Tokyo ve Nürnberg Uluslararası Ceza Mahkemeleri’nde, Soğuk Savaş sonrasında ise Eski Yugoslavya ve Ruanda Uluslararası Ceza Mahkemeleri’nde yapılan budur.

Suriye’deki ihlaller şu an için uluslararası yargı boyutuna taşınacak gibi gözükmemekle birlikte, gerek hükümet, gerekse muhalif cepheden şiddete karışmış üst düzey sorumlular hakkında etkin bir yargılamanın yapılması şarttır. Bu bağlamda Güney Afrika örneği izlenebilir. Bilindiği üzere, Güney Afrika’da ırk ayrımcılığının önlenmesi amacıyla kurulan “Gerçeği Tespit ve Uzlaşma Komisyonu” (*Truth and Reconciliation Commission*) 1960’larda ve 1970’lerde yaklaşık 22.000 şiddete maruz kalmış mağdurun tanıklığı temelinde çok sayıda suçluyu tespit etmiş ve bunların yargılanmaları sağlanmıştır (Christie, 2000; Shea, 2000).

Benzer uygulama Suriye’de de yapılabilir. Dolayısıyla serbest seçimleri takiben kurulacak yeni Suriye hükümetinin bu konuyla ilgilenmesi, öncelikleri arasında olmalıdır. Ayrım gözetilmeksizin yapılacak adil bir yargılama süreci ve ön plana çıkan suçluların cezalandırılması, kamu nezdinde adalet duygusunun tatmini, dolayısıyla bunu izleyecek toplumsal uzlaşma adına atılması gerekli bir adımdır.

4.5. Ekonomik ve Toplumsal Yapılanma

Nihayet Suriye’de barışı inşa çabalarının ekonomik ve toplumsal cepheden de desteklenmesi gerekir. Aksi halde siyasal barış, sınırlı ölçekteki bir elit kitle düzeyinde tıkanabilir ve kalıcı olamaz.

Genel olarak iç savaş yaşayan ülkelerde ekonomi kaçınılmaz bir biçimde darbe alır. Suriye’de iki yıla yaklaşan çatışmalar iç ve dış yatırımları azaltmış,

Üretim bazı sektörlerde durma noktasına gelmiş ve temel gıda maddeleri fiyatları bariz bir biçimde yükselmiştir. Bunun yanı sıra altyapı büyük ölçüde tahrip olmuş, ülkenin %14'lük pay ile önemli bir gelir kaynağını oluşturan petrol ve doğalgaz üretimini de çatışma ortamından negatif yönde etkilenmiştir.

Suriye zaten ekonomisi güçlü, refah düzeyi yüksek olan bir ülke değildir. Genel olarak tarım ve hayvancılığa dayalı ülkede ayaklanma öncesi kişi başına düşen milli gelir 5.000 Amerikan dolarının altında idi (4.700 dolar civarında). Baas rejimi, Mısır'ın efsanevi lideri Cemal Abdl Nasır'ı örnek alarak Suriye'de de sosyalizme yakın bir yönetim kurmaya çalışmıştı. Bu bağlamda ülkenin temel üretim unsurları devletleştirilmişti. 1990'lı yıllarda başlayan, Beşar döneminde hızlanan liberalleşme politikaları ise rejime yakın çevrelerin zenginleşmesine ve gelir dağılımında eşitsizliklere yol açmıştı. Üstelik dış politikada giderek belirginleşen Batı karşıtlılığı, Suriye'nin Batılı ülkelerle olan ticaret hacmini sınırlayıcı bir sonuç doğurmuştu. Ekonomide yönetim ile bağlarının belirleyici olması ve bu çerçevede Esad yönetimine yakın çevrelerin ekonomik kararlarda belirleyici rol oynamaları da, halk arasında ciddi bir rahatsızlık kaynağıydı. Bu yüzden, yukarıda da değinildiği üzere, Suriye'de yönetim karşıtı ayaklanmanın bir boyutunu yaygın yoksulluk ve gelir dağılımındaki adaletsizlik oluşturmaktaydı. Bugün geldiğimiz noktada ise çatışmaların etkisiyle ekonomi daha da kötüye gitmektedir.

Yine yukarıda belirtildiği gibi, ekonomik sıkıntılar temel insan ihtiyaçlarının karşılanamaması sonucunu doğurmakta, bu da isyan eğilimini artırmaktadır (Burton, 1990, 1997). Aynı mantık çerçevesinde refah düzeyi arttıkça insanların sisteme adapte olmaları kolaylaşmakta, bu yüzden de isyan eğilimi azalmaktadır (Horowitz, 2000). Dolayısıyla Suriye'nin çatışma sonrası ekonomik yönden desteklenmesi, gelecek çatışmaların önlenmesi ve ülkenin istikrara kavuşması açısından son derece önemlidir. Suriye'nin mevcut durumda kendi ekonomik yarasını kendisinin sarma kapasitesi sınırlı olduğundan, uluslararası toplumun (özellikle ulus-devletler ve uluslararası örgütlerin) bu ülkeye kredi, teknik destek, hibe ve borç sağlama bağlamında yardımcı olması gerekir. Bu, hem medeni dayanışmanın bir gereği, hem de karşılıklı bağımlılık faktöründen ötürü Suriye'deki istikrarsızlığın bölgesel ya da uluslararası bir istikrarsızlığı tetikleyebilme riskinden kaçınmak içindir.

Barış adına toplumsal açıdan da Suriye'nin bazı yönlerden yeniden yapılanmaya, ya da yapılandırılmaya, ihtiyacı vardır. Ülkedeki şiddet kültürü azaltılmalı ve terörü destekleyen illegal yapılanmaların önü kesilmelidir. Bu

sorunların bir kısmı aslında rejim ve siyasal sistemle bağlantılıdır. Suriye’de yıllarca hakim olan otoriter yönetim anlayışı ve rejimin değişime kapalı olması, şiddetin toplumsal bir boyut kazanmasına ve kültüre nüfuz etmesine yol açmıştır. Alternatif siyaset çıkış odağı bulamadığı için, ayaklanma ve yönetimle çatışma köklü değişimin tek aracı olmuştur. Aynı altyapı, aşırı ideolojileri ve terörü de desteklemiştir. Dolayısıyla Suriye çatışma sonrasında demokrasiye doğru evrilmeyi başarabilirse, bahsi geçen sorunların bir kısmı zaten zaman içerisinde kendiliğinden ortadan kalkacaktır.

Ancak süreci hızlandırmak adına bazı adımlar da atılabilir. Örneğin resmi eğitimi revize ederek genç kuşakların daha barışçıl bir mantaliteyle yetişmeleri sağlanabilir. Daha 1960’lı yıllarda yapılan deneysel çalışmalar dahi, şiddetin sosyal çevreden öğrenilen bir olgu olduğu gerçeğini ortaya koymaktadır (Bandura, 1973). Fakat eğer şiddet öğreniliyorsa, barış ve sosyal uyum da öğrenilebilir. Bunun için eğitim sisteminin modernize edilmesi, bilimsel bilgi temelinde kritik düşüncüyü, farklılıklara karşı toleransı ve genel olarak hoşgörüyü teşvik edecek bir biçimde dizayn edilmesi gerekir. Yine eğitim sürecinin fiziksel ve psikolojik şiddetten arındırılması, bu süreçteki bir diğer zorunluluktur (McGlynn, 2009; Finley, 2011). Eğer bunlar yapılabilirse, eğitimsel revizyonun Suriyeli genç kuşaklar üzerindeki etkisi yakın gelecekte kaçınılmaz bir biçimde görülecektir.

Öte yandan birbirlerini rakip, hatta düşman olarak algılayan farklı mezhepsel veya etnik gruplar arasındaki buzlar eritilip ortak bağlar geliştirilmeye çalışılmalıdır. Bu çerçevede, örneğin, “toplumlar arası diplomasi” yönteminden yararlanılabilir. Toplumlar arası diplomasi (*second-track diplomacy*), Joseph V. Montville tarafından uyuşmazlık çözümü literatürüne kazandırılan bir kavramdır. Söz konusu kavram, birbirlerini hasım olarak gören gruplar arasında, üçüncü partiler önderliğinde ve periyodik temelde problem çözüm toplantıları (*problem-solving workshops*) düzenlenmesine işaret etmektedir (Montville, 1990). Geçmiş deneyimler, söz konusu toplantıların genellikle hasım grupların birbirlerini yakından tanımaları, birbirlerinin “insan” yüzünü keşfetmeleri ve barış içinde bir arada ortak bir yaşam için neler yapabileceklerini tartışmaları bağlamında fonksiyonel olduğunu ortaya koymaktadır (Davies and Kaufman, 2002; Yılmaz, 2005). Bu alan yerel ve uluslararası sivil toplum kuruluşlarının geniş faaliyet gösterebilecekleri bir alandır. Özellikle uluslararası alanda toplumlar arası diplomasi üzerine uzmanlaşmış ve barış kaygılarının ötesinde kar amacı gütmeyen çok sayıda sivil toplum kuruluşu bulmak mümkündür (Yılmaz, 2008: 2). Ancak maalesef Ortadoğu ülkelerinin çoğunda, uluslararası sivil toplum kuruluşlarının “Batı ajanı” oldukları yönünde yaygın bir kanı vardır. Oysa yakından bakıldığında

bu kuruluşların Batılı hükümetlerle organik bir bağlarının olmadığı ve barışın inşası sürecinde son derece yararlı çalışmalar yaptıkları görülür. Dolayısıyla Suriye otoriteleri bu kuruluşların faaliyetlerine izin vermeli, hatta barış sürecine katılımlarını teşvik edici politikalar geliştirmelidir.

Toplumsal bağların güçlendirilmesi noktasında atılabilecek bir adım da, rakip grupları ortak amaçlar çerçevesinde bir araya getirmektir. Karşılıklı bağımlılık ilişkisinin gruplar arası çatışma riskini azaltıp barışı pekiştirdiği gerçeği, daha 1950’li yıllarda Türk kökenli Amerikalı bilim insanı Muzaffer Sherif’in deneysel çalışmalarıyla ortaya konmuştur (Sherif, 1953, 1967). Çünkü her şeyden önce ortak bir amaca ulaşma doğrultusunda hareket eden taraflar birbirlerini daha yakından tanıma olanağına kavuşmakta ve ortak amaç için ortaya konan çok yönlü emek, katılımcıları psikolojik düzeyde birbirlerine yakınlaştırmaktadır. Dahası, taraflar ortak kazancın getirilerini tattıkça, düşmanlığın rasyonel olmadığını düşünme eğilimine girmekte ve bu çerçevede “geleceğe bakma” anlayışı ilişkilere egemen olmaya başlamaktadır. Ayrıca aynı amaç için, aynı grup içerisinde çalışmak, sosyal kimliğin bu grup temelinde, daha geniş bir düzeyde yeniden tanımlanması sonucunu doğurmakta, dolayısıyla karşı tarafa yönelik negatif hisler barındıran alt kimlik erozyona uğramaktadır (Pruitt, v.d: 139-137). Fakat rakip gruplar genellikle zayıf görünme ya da “yüz kaybetme” endişesi taşıdıklarından, bu bağlamda yine Suriye içinden ve dışından güvenilir üçüncü partiler süreci başlatma konusunda fonksiyonel olabilirler.

Nihayet barışın tesisi ve toplumsal dönüşüm sürecinde yerel medyaya da önemli bir görev düşmektedir. Bilindiği üzere medya, kamuoyunu yönlendiren en güçlü araçlar arasında yer almaktadır. Bu nedenle toplumsal sorunlar üzerine medyanın tutumu, toplumun önemli bir kesiminin bakış açısını derinden etkileyebilmektedir (Yılmaz, 2006: 175-180). Suriye’de de demokratik bir dönüşüm yaşanacaksa, medyanın bu yönde desteği şarttır. Şiddeti teşvikten kaçınan, doğru ve tarafsız bilgi veren, haksızlıkların üzerine gidebilen ve genel olarak toplumsal uzlaşmayı pekiştiren bir yerel medyanın Suriye’de barışın inşası sürecinde önemli bir rol oynayacağı kuşkusuzdur. Bunun için de medyanın özgürleştirilmesi, devlet güdümünden çıkarılması ve rekabet ortamının yaratılması, öncelikli yapısal değişimler arasındadır.

5. Sonuç

Suriye’deki kanlı çatışmalar üçüncü yılını doldurmaya yaklaşırken, ülkede ateşkesin nasıl sağlanıp, barışın nasıl inşa edileceği hala çok ciddi bir sorun olarak

uluslararası toplumun gündemini işgal etmektedir. Suriye'deki sorunla mücadele bağlamında uluslararası toplumun kararlı bir duruş sergilediğini de söylemek güçtür. Zaman zaman bir askeri müdahale opsiyonu gündeme gelmiş ise de, Rusya ve Çin Halk Cumhuriyeti'nin Birleşmiş Milletler Güvenlik Konseyi'ndeki vetosu sebebiyle bu gerçekleşmemiştir. Suriye sorunu aynı zamanda Soğuk Savaş'ın sona ermesinden sonra büyük güçler arası derin çatlağı ortaya koyan temel sorunlardan biri olması açısından da dikkat çekicidir. Soğuk Savaş'ın bitiminin hemen sonrasında yerel çatışmalarda büyük ölçüde paralel hareket eden Güvenlik Konseyi üyeleri, Suriye sorununda, adeta Soğuk Savaş yıllarını anımsatırcasına, ayrılmışlardır. Böylesi bir ortamda sorunun uluslararası legal düzeyde çözülme olasılığı artık kalmamış gözükmektedir.

Ancak sorunun bir şekilde çözülmesi de şarttır. Mevcut tablo kabul edilebilir bir durum değildir. Çatışmaların başladığı Mart 2011 tarihinden bu yana, kesin veriler olmamakla birlikte, sırf insani kayıpların yüz bin civarında olduğu tahmin edilmektedir. Yine yüz binlerce insan, komşu ülkeler ağırlıklı olmak üzere, farklı ülkelere göç etmek zorunda kalmıştır. Bazı şehirlerde süren çatışmalar nedeniyle ciddi düzeyde açlık ve susuzluk yaşanmaya başlamıştır. Humus, Halep, Rastan ve daha birçok şehirde altyapı çok büyük zarar görmüş, neredeyse sağlam bina kalmamıştır. 21. yüzyılda Suriye'de yaşanan tüm bu 201 gelişmeler Birleşmiş Milletler sisteminin askeri anlamda zayıflığını da ortaya koymuş ve örgüte olan güven duygusunu derinden zedelemiştir.

Fakat madem ki sorun Birleşmiş Milletler Güvenlik Konseyi düzeyinde çözülemiyor, o halde, yukarıda ayrıntılı bir biçimde değinildiği üzere, farklı arabuluculuk opsiyonların değerlendirilmesi ve uluslararası toplumun değişik cephelerden Suriye'de barışı inşa sürecini desteklemesi gerekir. Elbette bu tür girişimlerin de Suriye'ye kesin barış getirme garantisi yoktur. Ancak çatışmaları izlemek ve sadece kınamak yerine, daha somut çabaların denenmesi artık bir zorunluluk halini almıştır.

KAYNAKÇA

Abu Jaber, Kamel. *The Arab Bath Socialist Party*, Syracuse, N.Y.: Syracuse University Press, 1996.

Ayhan, Veysel. *Arap Baharı: İsyandar, Devrimler ve Değişim*, Bursa: MKM Yayınları, 2012.

Bandura, Albert. *Aggression: A Social Learning Analysis*, Englewood Cliffs, NJ: Prencite Hall, 1973.

Burton, John W. *Deviance, Terrorism, and War: The Process of Solving Unsolved Social and Political Problems*, New York: St. Martin's Press, 1979.

Burton, John W. *Conflict: Human Needs Theory*, New York: St. Martin's Press, 1990.

Burton, John W. *Violence Explained*, Manchester and New York: Manchester University Press, 1997.

Choueiri, Youssef M. *State and Society in Syria and Lebanon*, New York: St. Martin's Press, 2004.

Christie, Kenneth. *The South African Truth Commission*, Basingstoke: Macmillan, 2000.

Davies, John and Kaufman, Eddy. *Second Track/Citizen's Diplomacy: Concepts and Techniques for Conflict*, Lanham, MD: Rowman & Littlefield, 2002.

Finley, Laura L. *Building A Peaceful Society: Creative Integration of Peace Education*, Charlotte, NC: Information Age Pub. 2011.

Giritli, İsmet. *Bugünkü Ortadoğu'nun Önemli Sorunları*, İstanbul: Beta, 1978.

Horowitz, Donald L. *Ethnic Groups in Conflict*, Berkeley, CA: University of California Press, 2000.

Khoury, Philip S. *Syria and the French Mandate*, London: I. B. Taurus, 1987.

Kingseed, Cole C. *Eisenhower and the Suez Crisis of 1956*, Baton Rouge: Louisiana State University Press, 1995.

Maslow, Abraham. *Motivation and Personality*, 3rd ed., New York: Harper & Row, 1987.

McGlynn, Claire. *Peace Education in Conflict and Post-Conflict Societies: Comparative Perspectives*, New York: Palgrave Macmillan, 2009.

Montville, Joseph V. "The Arrow and The Olive Branch: A Case for Track Two Diplomacy", *The Psychodynamics of International Relationships*, Vamik D. Volkan (ed.), London: Lexington Books, 1990.

Okur, Mehmet Akif. "Fransız Manda Yönetimi Döneminde Suriye", *Orta Doğu Siyasetinde Suriye*, Türel Yılmaz ve Mehmet Şahin (der.), Ankara: Platin Yayınları, 2004.

Shea, Dorothy C. *The South African Truth Commission: The Politics of Reconciliation*, Washington, D.C.: United States Institute of Peace Press, 2000.

Pruitt, Dean G., Kim, Sung H. and Rubin, Jeffrey Z. *Social Conflict: Escalation, Stalemate, and Settlement*, New York: McGraw-Hill, 2004.

Sherif, Muzaffer. *Groups in Harmony and Tension*, New York: Harper, 1953.

Sherif, Muzaffer. *Group Conflict and Cooperation*, London: Routledge, 1967.

Sites, Paul. *Control and Constraint*, New York: Macmillan, 1975.

Şen, Sabahattin. *Ortadoğu'da İdeolojik Bunalm: Suriye Baas Partisi ve İdeolojisi*, İstanbul: Birey Yayınları, 2004.

Yılmaz, Muzaffer Ercan. "Interactive Problem Solving in Intercommunal Conflicts", *Peace Review*, Vol. 17, No. 4, 2005.

Yılmaz, Muzaffer Ercan. *Uyuşmazlık Analizi ve Çözümü*, Ankara: Nobel, 2006.

Yılmaz, Muzaffer Ercan. *Soğuk Savaş Sonrası Dönemde Etnik Çatışmalar*, Ankara: Nobel, 2007.

Yılmaz, Muzaffer Ercan. "Non-governmental Organizations and Peacemaking", *Yakın Doğu Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, Vol. 1, No. 2, 2008.

Yılmaz, Muzaffer Ercan. "Suriye: Süreklilik ve Değişimin Çatışması", *Ortadoğu Analiz*, 30, 2011.

Yılmaz, Muzaffer Ercan. "Uluslararası Çatışmalarda Üçüncü Taraf Müdahalesi: Soğuk Savaş Sonrası Dönemde Barış Güçleri ve Barışın Tesisi", *Uluslararası İlişkilerde Çatışmadan Güvenliğe*, Mustafa Aydın v.d. (der), İstanbul: Bilgi Üniversitesi Yayınları, 2012.

Zartman, William. *Collapsed States*, Boulder: L. Rienner, 1995.